

Pre-gregorián ének

Ambrusi

Énekrepertoár, melyet Milánóhoz társítanak

Neve Szent Ambrus után (kb. 340-397)

Lehetséges, hogy az ambrusi liturgiát jelentősen befolyásolta a Kelet

A legsajátosabb eleme a többi énekrepertoárral szemben a sokkal több lépő mozgás

Galíciai

A Karoling-királyok (Pippin és Charlemagne) előtti Gaul-hoz (Dél-Franciaország) társított énekrepertoár

Nem maradtak fenn források, de található bizonyíték róluk a gregorián repertoárban

Durvább volt stílusuk, gyakran sokkal burjánzóbbak és drámaibbak voltak a római énekeknél

Mozarab

Spanyolországból származó énekrepertoár

A fennmaradt dokumentumok az Ibériai-félsziget 711-es muszlim inváziója utáni periódusból származnak

Néhány kapcsolat a galíciai repertoárral

Több, mint 20 kézirat és jóval több részleg maradt fent, melyek közül némelyek eddig értelmezhetetlen zenei lejegyzéseket tartalmaznak

Régi római

Szorosan összefügg a gregorián énekkel, de mégis távol áll tőle

Énekelték őket Közép-Itáliában, és lehet, hogy még Nagy-Britanniában és Írországból is

Inkább lépésmozgású, lágyabban hullámzó mint a gregorián énekek

Az ugrások, még a tercugrások is sokkal ritkábbak a régi római énekekben, mint a

gregoriában

Bizánci

Énekrepertoár Konstantinápolyból: a 4. századtól egészen az 1453-as ottomán megszállásig 12-15 ezer bizánci kézirat maradt fent 1453 előttől, melyek kb. 10 százaléka tartalmaz "melodikus" lejegyzéseket, melyeket zsoltárok és himnuszok éneklésekor használtak 8 modális hangsor (oktoecho-k)

Összetett eredetű, nyomai vannak benne a klasszikus görög kornak és inspirálta a korai görög keresztény városokban (Alexandria, Antiokheia, Ephesusz) kialakult monofonikus vokális zene

Örmény

Örményország kb. 300-ban vált kereszténnyé - térítők érkeztek a Mediterránról

Az örmény repertoár a bizáncihoz hasonlóan leginkább himnuszokból áll

Pontos ritmussal éneklük, ami lehet török hatás, de valószínűbb, hogy ez a gyakorlat az ókorból ered

A gregorián énekek ritmusesőbb interpretációja

I. Károly (742?-814)

A frankok királya lett 768-ban

772-ben elindított egy 30 éves hadjáratot, melynek során meghódították és keresztény hitre térítették az északon lévő pogány szászokat

Kiváló szervezői képességekkel bírt

Eredményei

Egyesített egyház és állam

Katonai és államszervezői sikereinek eléréséhez sokat segített az, hogy szerette a tanulást

Sok fennmaradt ókori szöveghez készült kézirat karoling

Minden társadalmi réteghez el akarta juttatni a tanulást és a kereszténységet

Frank szerzeteseket küldött Rómába, hogy énekeseket képezzenek belőlük
Elhagyta a galíciai rítust a római érdekében, és hogy erősítse kapcsolatait Rómával

Római (gregorián) ének és liturgia

Történet

Eleinte csak az énekek szövegét írták le, egészen a 9. századig

A dallam szájhagyomány útján terjedt, még a lejegyzés korszakának első századaiban is

A 19. és 20. században a Solesmes bencés apátsága szerzetesi azon dolgoztak, hogy visszahozzák az eredeti stílust azzal, hogy a legrégebbi énekeskönyveket tanulmányozzák. Ennek egyik eredménye a Liber usualis. Ezt a 20. század elején állították össze és tartalmazza a misékhez és a zsoltósmához leggyakrabban használt énekeket
Latin nyelvű volt, ami az egyház hivatalos nyelveként is szolgált

Források

Liber Usualis - a misékhez és zsoltósmához leggyakrabban használt éneket

<http://www.musicasacra.com/pdf/liberusualis.pdf>

Graduale - összes miseének

Antifonále - összes zsoltósmás ének

Az Imaórák Liturgiája, vagy zsoltósmá

8 imaszolgálatból álló sorozat, melyeket naponta meghatározott időben elmondanak kolostorokban és katedrálisokban

Először 520 körül foglaltatta kódexbe Szent Benedek

Legfőkébb imákat és zsoltárokat tartalmaz

Az antifonálékat minden egyes zsoltárral énekelték a templomi naptárhoz igazodva

A himnuszokat és a dicsőítményeket szintén énekelték (a zsoltároktól függetlenül)

A legfontosabb (zenei) zsoltósmák a Matins (hajnal előtt), a Lauds (napfelkeltekor) és a Vespers (napnyugtakor) voltak

Mise

Imákkal és Krisztus utolsó vacsorájának újjáalakításával vegyíti a felolvasásokat a Bibliából

A mise története

A mise liturgiáját a késő 7. században egységesítették
1570-ben Trent tanácsának reformjai valamennyire megváltoztatták a liturgiát, és ebben a formájában maradt amíg a Második Vatikáni Tanács 1960-ban visszaállította az eredetét

A mise liturgiájának szerkezete: a mise rendje

Bevezető rész

Kyrie és *Gloria* (a pap kezdi, kórus énekel)
Collecta (könyörgés) és *episztola* (imák és felolvasások, melyeket a pap mond)
Graduale, *Alleluja* vagy *Tractus*, *Sequentia* (szólóénekes vagy szólóénekesek adják elő, a kórus válaszol nekik)

1 Introitus

A 8. századi *Ordines romani* szerint az introitus antifoné és zsoltár, melyet a Schola Cantorum énekelt, miközben a pápa a bazilika secretarium felőli közepétől (egy szoba a bejárat közelében, ahol a pápa magára ölti ruháját) az oltár elé sétált
Nem tudni pontosan mikor vezették be az introitust Rómában, csak azt, hogy valamivel a 7. század vége előtt

2 Kyrie eleison

A felkiáltás (Isten kegyelmezz!) megelőzi keresztény használatát

Ez az egyetlen része a nyugati liturgiának, amely görög maradt a középkorban

Sokféle pogány rítusban használták, többek között a birodalmi kultuszokban, ahol az uralkodót *kyrios*-nak (úr) hívták

A *Kyrie eleison* kifejezés nem csak az általunk ismert mise keretei között szerepelt; mindenütt előforduló válasz volt más liturgiai kifejezésekre

3 Gloria

Ókori, nem bibliai himnusz, amely sokféle eredetű és idős kifejezésből áll

Kezdetektől fogva része volt a legtöbb reggeli imának (Matins, Lauds)

A *Liber Pontificalis* szerint Szümmakosz pápa (498-514) vezette be ezt a himnuszt a vasárnapi és egyéb ünnepnapok miséinek nyitórítusaiba

Keleten egy rövidebb, görög verziót használtak reggeli és esti imádkozásokhoz

A 6. században néhány hasonló verziót valamilyen módon a Nyugaton is használtak (Gallia)

Az első létező, sokban a görögtől különböző latin verzió a *Antiphonarium Monasterii Benchorensis*-ban jelent meg

4 Graduale

Visszavezethető a válaszos zsoltárokhoz, amelyek a mise első részének felolvasásaihoz társultak

A legkorábbi egyértelmű utalások erre a zsoltárgyűjteményre a 4. század második felének patrisztikai irodalmában jelennek meg

5 Alleluja

A héber biblia több mint 20 zsoltárára írva

Valószínűleg válaszként énekelték őket ezekre a zsoltárokra a jeruzsálomi templomban

A korai keresztényeknél szintén megjelent, akik mind válaszottak zsoltárokra velük, mind különálló énekeként énekelték őket

Az egész zsolozsma a 4. század második felében alakult ki, megszokottá vált Alleluját

énekelni zsoltárokra válaszolva

Sokkal korábbi bizonyíték az elő-mise zsoltárgyűjteményére Hippói Szent Ágoston több létező szentbeszédje

Az ige liturgiája

Evangelium (pap énekelte)

Prédikáció (opcionális, a pap mondta)

Credo (hitvallás) (a pap kezdte és a kórus énekelte)

6 Credo

A Credo eredetileg keresztelezésnél fordult elő

A Nicea-konstantinápolyi Credot keleten a 6. században vezették be az eukarisztikus liturgiába, és nem sokkal később Toledo tanácsa által a vizigótok is átvették

A karolingi reformok részeként végrehajtott nagyszabású nyugati liturgiareformokkal összefüggésben 798-ban Aix-la-Chapelle tanácsa elrendelte, hogy a Credo-t kötelező legyen misén énekelni

Az oltár liturgiája

Offertórium (kórus énekelte, felkészülés az áldozásra)

Kánon (felszentelés) és *Miatyánk*

Agnus Dei, Áldozás (kórus által)

Ite missa est vagy *Benedicamus Domino* (papok által énekelve, a kórus válaszolgat nekik)

7 Offertórium

Habár semmit nem tudunk az offertórium eredetéről, feltételezhetően a Graduale, Introit és az áldozási énekek előtt került be a misébe

A legelső éneklésre való utalás a liturgia történetében Sevillai Szent Izidor kijelentései lehetnek az 'Offertoria quae in sacrificorium honore canuntur'-ról (620 előtt)

A legelső római misében történő éneklésre való utalás az Ordo Romanus I-ben jelenik meg, mely egy leírás a 8. század eleji pápai miséről

8 Sanctus

Szerves része volt a hálaadási imának (eucharisztikus ima) keleten és nyugaton egyaránt, már 400 előtt

A szöveg két részből áll, mindkettő forrása a szentírás. Mindkét szöveg a 'Hosanna a legnagyobb' kifejezéssel végződik

A szöveg elrendezése kétféleképpen fejezi ki Istent: a transzcendens és áhítatos mennybéli Isten, és az alázatos, lélekben rejlő Jézus, a Messiás

9 Agnus Dei

I. Szergiusz pápa (687-701) vezette be a római misébe

Mind a papság, mind a hívők énekelték - ezzel kísérték a kenyértörést az eukarisztikus ima után

A szöveg csak egy mondatból áll: *Agnus dei qui tollis peccata mundi, miserere nobis* (Isten Báránya, te elveszed a világ bűneit: irgalmazz nekünk).

10 Communio (áldozás)

Az áldozás alatti zsoltáréneklést számos 4. századi patrisztikus írás igazolja

Központi szerepet szerezett a középkori bizánci liturgiában, ahol az előre megszentelt áldozatok liturgiájának általános *koinonikon*-jaként szolgált

A római áldozás nem mutat bizonyítékot arra, hogy évszázadokon át tartó fejlődése lett volna: korai történelme egy nagymértékű revízió mögött rejlik, melyet viszonylag rövid idő alatt hajtottak végre annak érdekében, hogy minden fontos dátumhoz legyen megfelelő ének

11 **Ite, missa est**

A "missa" szó "elutasítás"-ként való használata ókori jelenség: a korai középkorra ez a jelentése elveszett.

Jungmann szerint ez a rész "olyan idős, mint maga a latin mise"; bizonyosan a 4. századból, vagy korábbiól származik

Az *Ite missa* része a rendtartáskönyvnek, eredetileg a misék végén énekelték/kántálták
A 11. században ez megváltozott, és csak olyan misékben használták ahol a Gloriát is; más alkalmakkor a *Benedicamus Domino* váltotta fel

Liturgikus szövegek

Jellegzetes szövegek

A templomi naptár függvényében változnak

Az imák legtöbbje és az összes felolvasás

Introitus, Graduale, Alleluja, Tractus, Offertórium, Communio

Rendes szövegek

Egész évben ugyanazok a misén

A kórus énekli őket

Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Benedictus, Agnus Dei

Lejegyzés

Neumákat használtak, melyek egy vagy több hangmagasságot jelölnek egy 4 vonalas rácson

Ez a lejegyzés a 9. századból származik, célja a Frank Birodalom liturgiájának és énekeinek egységes lejegyzése volt. Korábban az énekek szájhagyomány útján terjedtek - előfordultak, ráimprovizáltak

Zeneelmélet

Szolmizáció

Guido-i kéz

Hexakordok
Egyházi módusok
Jellegzetes dallamok

Forma és stílus

Kategorizálás

Téma szerint (bibliai v. nem bibliai)
Előadási gyakorlat
Antifonális: váltogató kórus által énekelve
Responzórium: szólóénekes és kórus énekli
Direkt: nincs alteráció

A szöveg nyelvtana általában meghatározza a dallam struktúráját

Énektípusok

Szillabikus: szótagonként egy hang
Melizmatikus: sok hang jut egy szótagra
Neumatikus: leginkább szillabikus, de sok melizma előfordul benne, melyek akár 5 hang hosszúak is lehetnek

A fontos szavakat és magánhangzókat kiemelik úgy, hogy magasabban éneklik őket, vagy több hang jut rájuk

Zsoltáréneklés

Minden zsoltárt versszakokra osztanak, melyeket egy zsoltáron belül ugyanúgy énekelnek. Az antifónák, melyek saját dallammal rendelkező rövid, visszatérő szövegrészek, a versszakok között és a zsoltár végén szerepelnek

Initium: a zsoltár első versszakának kezdéséhez használt formula
Tenor: recitáló, ezt használják a szótagok legtöbbszöréhez
Mediatio: ritmusformula a zsoltárversszak közepén

Terminatio: végső ritmusformula a zsoltárversszak végén (változó)

A Gloria Patri szöveg minden zsoltár végén szerepel, ugyanazzal a formulával

Antifonális éneklés

gyakori

Két kórus vagy egy kórus két fele váltogatja a zsoltár versszakjait

Antifóna

Saját dallamal rendelkező mondat/versszak

Responzórium

Rövid versszak, melyet először egy szólóénekes énekel, majd a kórus megismétli

Megelőzi az imát vagy a felolvasást

Megismétlik az ima vagy felolvasás végén

Szóképek

Új szavak és zene

Új melizmák szöveg nélkül

Új szavak már létező melizmákra

Szekvenciák

Szóképekként indultak, de később önálló darabokká váltak

Hildegard von Bingen (1098-1179)

Német apáca

Egyéb énekek mellett komponált szekvenciákat és dallamokat is

Szabadabb formákat használt mint Franciaországban vagy Svájcban

Liturgikus drámák

A korai liturgikus drámák szóképekként készültek az introitushoz

Példa: Quem quaeritis in praesepe

A dialógus megelőzi karácsony napjának 3. miséjét

Moralitásjátékok

Szent, de nem része a liturgiának

Példa: Hildegard von Bingen *Ordo Virtutum*-ja Allegorikus karakterek